

R. Herzog, *Staaten der Frühzeit, Ursprünge und Herrschaftsformen*, C.H. Beck, München 1988, 351 s.

V publikaci věnované nejstarší státní historii podává autor na základě pramenů hmotné povahy a textových památek z pozdější doby poutavý výklad o vzniku, smyslu a struktuře prvních států v Egyptě, na území Mezopotámie, Malé Asie, v Číně, Indii a v některých částech Evropy. Podle autora lze hovořit o státu, jsou-li splněny současně tři následující podmínky:

- a) skupina lidí ovládající jiné skupiny lidí,
- b) vláda vykonávaná na určitém teritoriu,
- c) organizační struktura moci na určitém teritoriu a působení úřednického aparátu (byrokracie).

Autor svým přístupem ke zkoumané látce nezapře své profesionální zaměření (působil řadu let jako profesor státní vědy a politiky v Berlíně a ve Špýru). Z politologického hlediska analyzuje formy organizace státu, roli panovníka v mocenských strukturách a metody uplatňování politiky vládních skupin ve společnosti. V oblasti uskutečňování státní moci ve společnosti hledá autor spojující i diferenční znaky jednotlivých státních útvarů. Věnuje pozornost i otázce formování politické a právní kultury ve společnosti.

Na mnoha místech knihy používá Herzog termín *Staatlichkeit* (státnost). Obsah tohoto pojmu sice blíže neobjasňuje, ale z kontextu lze usoudit, že jej spojuje jednak se státem a jednak s vědomím nebo představami obyvatel určitého teritoria o funkcích konkrétního státu. Potřeby a zájmy lidí se promítají i do jejich vědomí o úkolech státu (*Staatsaufgaben*), ve kterém žijí. Autorovy úvahy o státnosti jsou podnětné pro její další výzkum.

V celém výkladu o vzniku prvních státních útvarů je zdůrazněn význam státních úkolů- funkcí, které jsou podle autora jedním z hlavních důvodů vytvoření a existence státní organizace. Krystalizace funkcí a úkolů "státu" již v předstátních společenstvích vedla podle Herzoga i k utváření příčin a podmínek vzniku státu (např. zabezpečení obrany před nájezdy útočníků atp.). Tento názor však nelze zcela přijmout, neboť nebere v úvahu ekonomické příčiny, které vedly k třídnímu rozvrstvení a nespojuje vznik státu s rozpadem společnosti na skupiny s antagonistickými zájmy.

Je ovšem nepopíratelné, a v tom je třeba s autorem souhlasit, že funkce státu jsou důležitým projevem státnosti ve všech etapách jejího historického vývoje. Přínosná je také autorova myšlenka o nutnosti studia funkcí státu ve společnosti ve spojitosti s etickými otázkami uplatňování politiky ve státě.

Při kladném hodnocení práce nelze opomenout ani samostatnou kapitolu (*Frühe Rechtssysteme*) o vzniku práva, obsahující charakteristiku prvních kodifikací (např. *Chammurabiho zákoník*) a podnětné pasáže o postavení a funkcích byrokracie v prvních státních útvarech.

Nesporně lze publikaci Romana Herzoga uvítat jako inspirující teoretické zobecnění hlubokých autorových znalostí o počátcích státu a práva ve starých evropských a mimoevropských civilizacích.

© Karolína Adamová, 1991

Reimar Müller, Polis und Res publica. Studium zum antiken Gesellschafts- und Geschichtsdenken, Weimar 1987, 384 stran.

Jde o soubor studií, spadajících svou problematikou především do dějin politických a právních učení.

Autor, známý odborné veřejnosti jednak řadou přednášek a referátů k problematice antického filozofického, historického, politického a právního myšlení, ale i řadou pozoruhodných vědeckých statí, z nichž bych uvedl alespoň "Der antike Ursprung der Lehre vom Gesellschaftsvertrag" (1982), "Antike Konzeptionen vom Historizität des Rechts" (1985), "Herausbildung und Formen des Geschichtsdenkens in Griechenland" (1984), aj., se zabývá ve své knize široce pojatou tematikou, která je v posledních letech předmětem značného zájmu.¹ Rozebírá ve své knize řadu otázek, které spadají nejen do politických a právních učení, ale i do dějin státu a práva antického Řecka a Říma atd. Výklad je rozčleněn přehledně do řady dílčích statí, vycházejících z autorových přednášek a referátů na vědeckém fóru mezinárodních konferencí, sympózií atd.

Právního historika zaujmou nepochybně zejména statí, jako "Antická koncepce historičnosti práva", "Sofistika a teoretické základy demokracie", "Platón a Aristoteles o vzniku společnosti a státu" aj. K lepšímu pochopení antické společnosti, státu a práva přispějí pochopitelně i statí jiné.

Bohatě dokumentovanou, dobře a jasně formulovanou a přehledně uspořádanou knihu, kterou jistě uvítali nejen zájemci o dějiny politických a právních učení antiky, ale i historikové a právní historikové, vydalo nakladatelství Hermann Böhlau Nachfolger ve Výmaru.

© Stanislav Balík, 1991

Henryk Łowmiański, Studia nad dziejami Słowiańszczyzny, Polski i Rusi w wiekach średnich, Poznań 1986, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, série Historia č. 113, 686 stran.

Myšlenka vydat tiskem druhý svazek vybraných rozprav profesora Henryka Łowmiańskiego se zrodila ještě za života tohoto vynikajícího historika, který tragicky

zahynul dne 4. září 1984 za přípravných prací pro nakladatelství. Autor měl kritické výhrady k novému vydání svých starších, dnes namnoze nedostupných prací, ale nakonec se dal přesvědčit, že pro potřeby okruhu odborných historiků i pro širší okruh zájemců o nejstarší dějiny Polska, Slovanstva a jeho sousedů má tento výběr z jeho prací aktuální hodnotu.

Vědecké práce autorovy, které jsou součástí tohoto svazku, vznikly většinou v poznaňském období jeho pedagogické a vědecké činnosti - v době příprav k monumentálnímu dílu "Początki Polski". Edicím jednotlivých svazků tohoto díla předcházely články, rozpravy, pojednání a recenze, které přinášely originální a často novátorské pojetí společenských, hospodářských, politických, právních a ideologických procesů, probíhajících před vznikem slovanských států nebo provázejících jejich vznik a rozvoj. Některé z těchto prací mají ráz vysloveně monografický. Přinesly nejen novou interpretaci faktů již známých, ale podstatně obohatily naše historické vědomosti zejména o vzniku a počátcích slovanských států. Vynikající znalost řeckých, latinských, ruských a jiných historických pramenů dovedla spisovatele důkladně prozkoumat tuto oblast. Kromě otázek týkajících se čistě polské problematiky zůstalo vždy předmětem jeho zájmů široce chápané Slovanstvo.

Studie H. Łowmiańskiego jsou v tomto svazku roztrženy do 7 tematických okruhů. První část se týká "stepních sousedů Slovanů ve starověku" a přináší dvě statě: "Scythia" a "Sarmacja" z "Słownika starożytności słowiańskich" (1975).

Druhým okruhem, který zaujme zejména historika státu a práva, je geneze slovanských států. Sem patří 4 studie: 1. Společenské přeměny ve střední a východní Evropě (1970). - 2. Počátky slovanských států (1977). - 3. Úloha Moravy v genezi slovanských států (1968). - 4. Korčula (1978).

Třetí část obsahuje dvě rozpravy z oblasti historické geografie: 1. O původu Geografa bavorského (1955). - 2. O identifikaci názvů Geografa bavorského (1958).

Čtvrtá - nejrozsáhlejší - část se týká středověkého Polska. Obsahuje studie: 1. Lendžané (1953). - 2. Několik kritických úvah o "Počátcích Polska" (1949). - 3. Mezinárodní pozadí vzniku polského státu v 9.-10. věku (1977). - 4. Dynastie Piastovců v raném středověku (1962). - 5. Křestní jméno Měška I (1948). - 6. Boleslav Chrabrý v Krakově na konci 10. století (1961). - 7. Hospodářské a společenské základy vzniku polského státu a jeho rozvoje do počátku 12. věku (1960). - 8. Patronymické místní názvy jako pramen k dějinám polského osadnictva (1982). - 9. Polsko v raně středověko slovanské historiografii (1972).

Zvláštní místo v díle H. Łowmiańskiego zaujímá problematika ruská. Formování ruských zemí a historické úloze teritoriálních center ve východní Evropě věnoval autor nejen rozsáhlé úseky svého velkého díla "Początki Polski", ale i řadu studií otištěných v V. části tohoto sborníku. Jsou to: 1. Historická úloha Volyně ve středověku a raném středověku (1963). - 2. Nadilmenští Slované a počátky Novgorodu (1966). - 3. Gostomysl, náměstek novgorodský, na konci 10. století (1965). - 4. Vznik země polocké (1966). - 5. Svatopluk v Břešti v roce 1019 (1970).

Část VI. přináší dvě studie z dějin rytířských řádů v Pobaltí: 1. Agrese křižáckého řádu na Litvu ve 12.-15. století (1954). - 2. Počátky a politická úloha rytířských řádů nad Baltem (1973).

Autorovy objevné studie o problematice feudalismu ve slovanských a litevských zemích tvoří poslední tematický okruh sborníku. Jsou to: 1. Tři koncepce feudalismu v polské historiografii do roku 1939 (1976). - 2. Feudalismus u Slovanů a na Rusi (1964). - 3. Problém feudalismu ve Velkém knížectví litevském (1935). - 4. Problém feudalismu ve spisech V. Lenina (1971).

Všechny statě ve sborníku jsou psány polsky (i ty, které byly původně publikovány francouzsky nebo rusky). Výběr prací provedl sám autor, takže úloha redaktorů - A. Kijase a J. Ochmanského - se omezila na sebrání textů, korekturu tisku a pořízení indexů. Také tituly jednotlivých částí sborníku pochází od autora, je muž neočekávaná, tragická smrt nedovolila dožít se tisku v tomto svazku obsažených "perliček polské medievalistiky", jak redaktoři sborníku v předmluvě nazývají uvedené studie.

© Hynck Bulín, 1991

Istoria Gosudarstva i prava zaruběžnych stran. Pod redakcijej O.A. Židkova i N.A. Krašeninnikovej, I, Moskva 1988, 352 stran.

Jde o I. díl učebnice obecných dějin státu a práva pro studenty právnických institutů a právnických fakult.

Učebnice, vypracovaná osmičlenným kolektivem, jehož členy byli i oba redaktoři, zahrnuje dějiny státu a práva ve starověku a za feudalismu. V souladu s tím se dělí na dvě části a úvod.

V úvodu se redaktoři zabývají předmětem (v SSSR se označuje "Dějiny státu a práva zahraničních zemí"), jeho postavením v systému právních věd, teoretickým a praktickým významem jeho výuky, kritikou buržoazní právní historie a periodizací).

Každá z obou částí je uvedena obecnou kapitolou o vzniku státu a práva v dané historické epoše.

Po obsahové stránce je výklad pojat jinak než u nás. Tak v oddíle 1 (Stát a právo zemí Starého Východu) najdeme stati, věnované Egyptu, Mezopotámii, Staré Indii a Číně a právu v zemích Starého Východu (kromě rozboru Chammurabiho zákoníku najdeme i rozbor Manuových zákonů a základních rysů staročínského práva). V oddíle 2 (Stát a právo antického světa) jsou kapitoly o antickém Řecku (zahrnuje aténský a spartský stát a výklad o základních rysech aténského práva) a o Římě (zahrnuje římský stát a zvláštní kapitolu o římském právu).

Oddíly 2. části se zabývají feudálními státy a právními řády: Tak oddíl 3 je věnován nejen západoevropským státům (Francká říše, Francie, Anglie, Německo) a jejich právním řádům, ale i některým otázkám obecnějšího charakteru (římskokatolická církev, města a městské republiky). Oddíl 4 se zabývá státy střední a jihovýchodní Evropy (Čechy, Polsko, Byzanc, Bulharsko, Srbsko) a jejich právními řády. Závěrečný oddíl 5 je věnován některým státům Středního a Dálného Východu

(Arabský chalífát, Čína, Indie) a jejich právním řádům (islámské právo, čínské, japonské a indické právo).

Jak už tento přehled naznačuje, sovětská učebnice se do jisté míry odlišuje od učebnice naší (J. Kincel a kolektiv, Všeobecné dějiny státu a práva, Praha 1983) jak obsahem tak rozsahem. Stejně jako v naší učebnici se i v sovětské uplatňuje ve vyvážené míře metoda srovnávacího výkladu s výkladem o jednotlivých zemích. Také rozdělení látky se přibližuje našemu. Určité otázky vyvolává označení druhé části titulem "Dějiny státu a práva ve středověku (feudální stát a právo)", protože podle mého názoru se období středověku v jeho běžném chápání nekryje s obdobím feudalismu. Rejstřík není k učebnici připojen. Není však vyloučeno, že bude (stejně jako bibliografie) připojen k závěrečnému II. dílu.

Učebnici vydalo "Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta" v Moskvě.

© Stanislav Balík, 1991

M.B. Sverdlov, Ot Zakona Russkogo k Russkoj Pravdě, Moskva 1988, 176 stran.

Studie sovětského historika M.B. Sverdlova "Od Ruského zákona k Ruské Pravdě" je věnována vědecky zajímavému a tematicky přitažlivému období dějin právního řádu staroruského raně feudálního státu Kyjevské Rusi.

Autor, známý odborné veřejnosti řadou větších i menších prací, článků a statí, z nichž bych připomněl alespoň "Smerdy v Drevněj Rusi" (1970), "Obščestvennyj stroj Slavjan v VI-načale VII věka" (1977), "K izučeniju formirovanija feodal'nogo krestjanstva (Zakupy Russkoj Pravdy)" (1978), "Genezis i struktura feodal'nogo obščestva v Drevněj Rusi" (1983 aj.), se zaměřil v anotované studii na rané vývojové období ruského práva od tzv. Ruského zákona až po Krátkou Pravdu a Dlouhou Pravdu včetně. Výklad seznamuje čtenáře jednak s Ruským zákonem (doloženým byzantsko-ruskými smlouvami z let 911 a 944 i kronikou "Povest Vremennych let"), který charakterizuje jako nejstarší ruské nepsané právo, jednak s Ruskou Pravdou, kterou právem pokládá za nejvýznamnější právněhistorickou památku daného období. Autor ukazuje čtenáři vztah Ruského zákona k Ruské Pravdě, kterou Ruský zákon ovlivnil. S ohledem na význam Ruské Pravdy se zaměřuje především na Ruskou Pravdu a to jak na Krátkou Pravdu, tak na Dlouhou Pravdu. Neomezuje se přitom jen na jejich rozbor a srovnání, ale konfrontuje Ruskou Pravdu v přiměřené míře s některými západoevropskými germánskými barbarskými zákony (Lex Salica, Lex Alamannorum, Lex Baiuvariorum atd.).

Zajímavý, zasvěcený výklad uvítají nepochybně nejen odborníci a studenti, jimž je určen, ale i jiní zájemci o raně feudální období evropských dějin.

Knihu vydalo ve sličné úpravě nakladatelství "Juridičeskaja literatura" v Moskvě.

© Stanislav Balík, 1991

Waltraut Bleiber, Das Frankenreich der Merowinger, Berlin 1988, 195 stran.

Práce z obecné historie se stávají, vzhledem k nepostačujícím znalostem studentů a jiných čtenářů právněhistorické literatury, stále nepostradatelnější. Poskytují jim totiž informace, nezbytné k tomu, aby si mohli udělat úplnější představu o době, v níž vznikaly a vyvíjely se státy, určitá právní odvětví a právní instituce.

Jedním z takových příspěvků, směřujících v tomto případě k prohloubení znalostí o raněfeudálních dějinách západní Evropy, je nepochybně anotovaná kniha "Francká říše Merovejců".

Autorka, známá odborné veřejnosti řadou studií, z nichž bych připomněl alespoň "Bemerkungen zum Anteil westfränkischer Kircheninstitutionen an der Feudalisierung des östlichen Frankenreiches" (1965), "Politische Macht und sozialökonomische Grundlagen bei der Ausbildung feudaler Verhältnisse in West- und Mitteleuropa" (1973), se zabývá ve své knize merovejským obdobím Francké říše. Její výklad nezačíná teprve vznikem Francké říše, ale již obdobím 258-486, které rozděluje na dvě fáze: První v letech 258-406 a druhá v letech 406-486. V tomto časovém rámci objasňuje vztah Franků k římské říši (v letech 258-406) a zhroucení římského panství v Galii (406-486). V dalších kapitolách autorka rozebírá vznik Franckého státu (v letech 486-511), vytvoření raněfeudální merovejské říše (v letech 511-561), mocenský zápas šlechtických skupin či frakcí o nadvládu v říši Merovejců (v letech 613-687) a konečně úpadek a pád Merovejců (v letech 687-751). Právnicko-historika zaujmou zejména stati, věnované vzniku politické moci u Franků, království, problém rovnováhy mezi královskou mocí a vysokou šlechtou, přechod politické moci do rukou austrasijské skupiny a konečně výklad o historických kořenech ustavení svébytných částí říše.

Přehledný, jasný a plasticky podaný výklad je doplněn obrazovými přílohami, mapami, rejstříky a bibliografií, která může posloužit k dalšímu studiu.

Vkusnou a dobře vybavenou knihu vydalo r. 1988 berlínské nakladatelství VEB Deutsches Verlag der Wissenschaften.

© Stanislav Balík, 1991

Nikolaj Michailovič Nikolskij, Istorija russkoj cerkvi. Izdanije četvjertoje. Vstupitel'naja stat'ja i kommentariji doktor filosofičeskich nauk prof. N.S. Gordijenko, Moskva 1988, 448 stran.

Problematika dějin církví a jejich poměru ke státům byla už v minulosti a zůstává i dnes přitažlivou, důležitou součástí vědního oboru dějin státu a práva i právněhistorických předmětů, obecné dějiny státu a práva nevyjímaje.

Nové, v pořadí již čtvrté vydání *"Dějiny ruské církve"* Nikolaje Michailoviče NIKOLSKÉHO (1887-1959) je vítaným příspěvkem k této problematice, pro naše čtenáře mimo jiné i proto, že jde o látku u nás poměrně málo známou.

Anotovaná kniha pomůže nepochybně překlenout tuto mezeru v našich znalostech, protože se zabývá právě otázkou poměru státu a církve. Svědčí o tom jak kapitoly o církvi v jednotlivých etapách vývoje feudálního státu, tak kapitoly o státní církvi v jednotlivých etapách vývoje feudálního státu, tak kapitoly o státní církvi a jejím vývoji v proměnách času. Je třeba vyzvednout fakt, že zesnulý autor rozebral a zhodnotil nejen ruskou pravoslavnou církev, ale i různá reformní, nábožensko-sociální a sektářská hnutí v souvislosti s konkrétními historickými podmínkami doby, v níž vznikly a působily.

Pozoruhodnou knihu uvedl zasvěcenou kapitolou o autorovi a díle a opatřil cennými komentáři doktor filosofických věd prof. N.A. GORDIJENKO.

Kniha je doplněna fotografiemi a reprodukcemi dobových ilustrací, bibliografií (zahrnuje rusky psané práce do r. 1981) a jmenným rejstříkem.

Publikaci, kterou uvítali jistě nejen odborníci, ale i širší okruh zájemců, vydalo Izdatel'stvo političeskoj literatury v Moskvě.

© Stanislav Balík, 1991

Marian Biskup - Gerard Labuda, Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach, Gdańsk 1986, Wydawnictwo Morskie, 624 stran, 84 ilustrací, 20 map.

"Křižácký řád v Prusích" - píše autoři v předmluvě - "jako řád v přeneseném slova smyslu - to byla vždy hrstka lidí, čítající nejprve 200-300 a v období vrcholného rozvoje v 14. a 15. věku 1000 řádových bratří. Ve společenství jimi řízeném, které mělo kolem r. 1400 asi 480 tisíc lidí, ať již pruského nebo polského anebo německého původu na území okoli 58 tisíc km², tvořili oni příslovečný štít pyramidy. Přes svůj nepatrný počet, ale díky své velké obratnosti administrativní vytvořili politický organismus, který se projevil nejen velkými výkony v oblasti hmotné i umělecké kultury v této zemi, ale svou expanzívností se tak stal hrozným pro nejbližší sousedy."

Autoři této rozsáhlé dějinné syntézy podrželi v titulu knihy obvyklou formulaci "dějiny řádu křižáckého" (Ordo Cruciferorum), ale svůj historický zájem vyjádřili plněji v podtitulu "Hospodářství, společnost, stát, ideologie". Neomezují se tedy jen na dějiny politické, ale všestranně osvětlují v dějinách státu a práva ojedinělý zjev

existence "řádového státu", který přežil v jižním a východním Pobaltí plných 300 let (v letech 1226-1466 jako samostatný státní útvar, v letech 1466-1525 jako polský útvar lenní). Charakterizující podrobně všechny složky tohoto státu na území Prus a slovanského Pomorí, ukazují autoři velký podíl živlu pruského (do r. 1309) a také slovanského (zvláště po r. 1309) ve vytváření hospodářských základů křižácké územní vlády, teprve od druhé poloviny 14. věku silněji spoluvytvářených příchodem živlem německým. Osvětluje také jeho koloniální strukturu politickou a germanizaci Prus, postupující zejména od 14.-15. století.

V úvodní stati nadepsané "Křižácký řád v pojetí historické tradice a historiografie" konfrontuje G. Labuda stanoviska německé a polské historiografie a vymezuje úkoly nového pojetí. Týž autor zpracoval část I. ("Domácí Prusy"), podávající obraz baltských Prusů a jejich země v raném středověku (6.-10. stol.) a před křižáckou invazí (11.-12. stol), jakož i nejrozsáhlejší část II. ("Vznik a rozvoj křižáckého státu v Prusích"), rozčleněnou na 8 kapitol (od r. 1226 do r. 1310).

Další tři části, které zpracoval M. Biskup, pojednávají o rozkvětu křižáckého státu v Prusích ve 14. století, o úpadku tohoto státu v 15. věku a o lenních Prusích křižáckých v letech 1466-1525. Také tyto tři části jsou děleny na četné kapitoly, zakončené závěrečným shrnutím látky a celkovým hodnocením. V "Epilogu" pojednal M. Biskup o osudech křižáckého řádu, zvaného též "německý řád", po r. 1525 až do dnešních dob.

Závěrečné "Úvahy bibliografické" jsou společným dílem obou autorů, k částem I.-II. Gerarda Labudy, k částem III.-V. Mariana Biskupa. Přinášejí nejen vyčerpávající údaje bibliografické, ale i pronikavou kritiku dosavadní odborné literatury, převážně německé. Polská historiografie - přes četné monografie a rozpravy - neměla dosud díla, které by podrobným a zároveň syntetickým způsobem zpracovalo dějiny křižáckého řádu jako instituce církevní, vojenské a politické, která díky své specifické organizaci vytvořila vlastní teokraticko-feudální stát, zčásti z donace mazovského knížete Konráda, zčásti z výbojů v zemích Prusů a v gdaňském Pomorí.

Kniha obsahuje indexy názvů geografických a etnických i jmen osobních a je skvěle vybavena graficky. Je vpravdě reprezentativní publikací polské historiografie.

© Hynek Bulín, 1991

Andrzej Abramski - Jerzy Konieczny, Justycjarjusze - Hutmani - Policjanci, Z dziejów służb ochrony porządku w Polsce, Katowice 1987, 251 stran, obrazové přílohy.

Nová studie autorské dvojice A. Abramski - J. Konieczny "Poprąwci - Hejtmani - Policisté, Z dějin ochranných pořádkových služeb v Polsku" je dalším příspěvkem k dějinám polských bezpečnostních služeb (srv. jejich společnou studii "Organizacja bezpieczeństwa w miastach polskich do roku 1795" in: Problemy Kryminalistyki, 1983, nr. 1).

Svou zajímavou, více než dvěma desítkami fotografií a ilustrací obohacenou studii rozdělili autoři do dvou částí: První, věnovanou dějinám pořádkových bezpečnostních služeb ve staropolské společnosti do vyhlášení Polského království r. 1815, napsal A. Abramski. Druhou, věnovanou bezpečnostní službě v období cizí nadvlády a v obnoveném Polsku do r. 1939 napsal J. Konieczny. Oba autoři se zabývali, vždy v daném historickém rámci, organizací bezpečnostní služby, orgány a úředníky, vykonávajícími tuto službu, zásadami jejich činnosti atd.

Zpracování jednotlivých částí knihy se sice poněkud odlišuje (A. Abramski klade důraz na právněhistorickou stránku tématu, zatím co J. Konieczny podtrhuje spíš kriminalistickou stránku), kniha je nicméně ucelená a vyvážená. Společným rysem obou autorů je snaha podtrhnout všechny podstatné aspekty. Každý z autorů má své osobité podání a pojetí látky, práci to však není nijak na závalu.

Čtivě psaná práce je doplněna bibliografií a bohatým obrazovým materiálem.

Knihu s přitažlivou tematikou vydalo katovické nakladatelství "Ślask".

© Stanislav Balík, 1991

Zakonodatěl'nyje akty russkogo gosudarstva vtoroj poloviny XVI- pervoj poloviny XVII věka. Kommentarii. Pod redakcijej N.Je. Nosova i V.M. Pančjacha, Leningrad 1987, 261 stran.

Anotovaná kniha je druhou částí stejnojmenného díla. Zatímco v první části (Zakonodatěl'nyje akty Russkogo gosudarstva vtoroj poloviny XVI. - pervoj poloviny XVII věka, Leningrad 1986) bylo uveřejněno 345 zákonodárných aktů, ve druhé části jde, jak plyne z podtitulu, o komentáře k nim.

Časový rámec knihy je dán červnem 1550 a 15. lednem 1649. V této souvislosti je třeba připomenout, že r. 1550, před vydáním nejstaršího komentovaného pramene, carského nařízení z června 1550, byl vydán Suděbnik. Naopak, poslední komentovaný pramen předcházeli vydání dalšího významného zákonodárného díla, jímž se stalo Sobornoje uloženiye z r. 1649. Z uvedeného je zřejmé, že komentované zákonodárné akty spadají do období centralizovaného ruského státu.

Komentáře byly pořízeny šestičlenným vědeckým kolektivem, jehož členy byli kromě redaktorů Ju.G. Aleksejev, A.I. Kopaněv, R.B. Mjuller a K.N. Serbina. Podíl jednotlivých autorů je vymezen v předmluvě jednoho z redaktorů V.M. Pančjacha.

Zasvěcený výklad je doplněn chronologickým seznamem komentovaných zákonodárných aktů, rejstříky a seznamem zkratk.

Knihou je a zůstane nepochybně mimořádně cennou pomůckou pro každého právního historika, který se zabývá nebo bude zabývat dějinami státu a práva v Rusku. Jeho práce by totiž byla bez tohoto komentáře a pochopitelně i bez

vydaných zákonných textů značně ztížena. Proto je třeba vydání anotovaného díla, stejně jako předchozí první části, jen uvítat.

© Stanislav Balík, 1991

Hans Schlosser, Die Strafe der Galeere als poena arbitraria in der mediterranen Strafpraxis. In: Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte, 10. Jahrgang, 1988, str. 19-37.

Příspěvek volně navazuje na několik autorových starších studií, věnovaných problematice trestu odsouzení na galeje. V této souvislosti bych připomněl alespoň "Der Mensch als Ware: Die Galeerestrafe in Süddeutschland als Reaktion auf Preisrevolution und Grossmachtpolitik (16.-18. Jahrhundert)" (1984), "Die Strafe der Galeere für Kriminelle aus Bayern und Schwaben - Menschenhandel als Strafvollzug im 16.-18. Jahrhundert" (1985), "Die infamierende Strafe der Galeere" (1986) a "Die Strafe der Galeere als Verdachtsstrafe" (1986).

Autor se v anotovaném příspěvku zabývá řadou dílčích otázek: Stavem poznání dané problematiky a mezerou ve vědeckém bádání, soudcovským právem změny trestů, otázkou trestu mimořádného či trestu podle úvahy (*poena extraordinaria vel arbitraria*) a různými hledisky, uplatňovanými při ukládání tohoto trestu. V této souvislosti ukazuje, že mohl být chápán jako

- 1) zmírňující trest, ukládaný jako pravidlo,
- 2) pokusný trest,
- 3) trest při podezření ze spáchání trestného činu a
- 4) náhradní trest.

V závěru prof. Schlosser rozebírá a objasňuje problém vzniku a zániku trestu galejí.

Zasvěcená, bohatě prameny a literaturou dokumentovaná studie je nepochybně cenným příspěvkem k poznání dějin evropského trestního práva 16.-18. století. Je mimořádně přitažlivá zejména i pro čtenáře ze zemí, kde se trest galejí vyskytoval málo nebo nebyl znám vůbec.

© Stanislav Balík, 1991

Dva příspěvky k dějinám sněmovnictví v Polsku

A. Lityński, *O głosowaniu na sejmikach (1674-1793)). Zagadnienia prawnoustrojowe*, in: *Zeszyty naukowe Wyższej szkoły pedagogicznej im. Powstańców śląskich w Opolu, Historia XXVI*, 1988, str. 85-102, německý souhrn.

A. Lityński, *Status posła po Konstytucji 3 maja*, in: *Pierwsza w Europie. 200 rocznica Konstytucji 3 maja. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr. 1024*, 1989, str. 53-69, souhrn francouzský a německý.

Jak je zřejmé už z názvu, jde o příspěvky z dějin polského sněmovnictví.

Autor, známý širší odborné veřejnosti řadou větších i menších prací, studií a statí, se zabývá v prvním z anotovaných článků problémem hlasování ve sněmích, ve druhém postavení či, jinak řečeno, statutem poslance podle ústavy ze 3. května 1791. Jde o dva zdánlivě detailní, ve skutečnosti velmi důležité ústavní problémy. Stačí připomenout neblahou úlohu svobodného veta (*liberum veto*) v dějinách polského sněmovnictví. Rovněž otázka postavení poslance byla v dané době nemálo závažná, protože šlo o to, zda postavení poslance bude tradiční či zda bude reprezentantem celého národa.

Na obě otázky, pro právního historika nemálo zajímavé a přitažlivé, prof. Lityński odpovídá zasvěceně a přesvědčivě.

Lze konstatovat, že pro každého zájemce o dějiny polského sněmovnictví a o polské právní dějiny jsou oba články cenné a podnětné. Pro českého čtenáře o to víc, že jde o problematiku u nás sice do jisté míry známou, leč v takovéto hloubce nezpracovanou.

© Stanislav Balík, 1991

Bohuslav Balbín, Rozprava krátká, ale pravdivá. (Přeložil, vysvětlivky, doslov a ediční poznámku napsal Milan Kopecký), Odeon 1988, 213 str.

Třistaleté výročí Balbínova úmrtí (1688) oživilo u několika našich nakladatelství (MF, Vyšehrad) zájem o jeho literární odkaz. Pod výše uvedeným titulem se k čtenářům dostává třetí český překlad (předchozí 1869 a 1923) emocionálně silného traktátu, spíše známého pod českým přetlumočením latinského názvu, jímž opatřil F.M. Pelcl vůbec první vydání spisu (1775) "Obrana jazyka slovanského, zvláště českého".

V souvislosti se zmíněným výročím se také autorově osobnosti a jejím celoživotním pracovním výsledkům dostalo monografického zpracování (J.P. Kučera - J. Rak "Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře", Praha 1983), stejně jako širšímu společenskému významu jeho působení bylo věnováno mezioborové zasedání, pořádané koncem listopadu r. 1988 Památkem národního písemnictví na téma "Bohuslav Balbín a kultura v Čechách jeho doby".

Jakkoli je tím naznačen Balbínův nepominutelný význam pro předmět zájmu hned několika historických disciplín, včetně historie právní, přece jen udiví diametrálně odlišná hodnocení, jež tento zájem přinesl. Tak např. pro překladatele rozpravy je B. Balbín (spolu s Komenským) největším vědcem 17. století (str. 211), ale pro J. Haubelta jen pověrečným barokním hagiografem, ve skutečnosti nikoli historikem, ale jezuitským subjektivistou, jehož literární a životní osudy v mnohém ovlivnila ešebofilie (ČsČH XXXIII, 1985, s. 101-105). V uvedených krajnostech se stále obráží jednostranné přístupy k celému období pobělohorského absolutismu, v nichž přetrvává jako společný jmenovatel nedostatek smyslu pro citlivou diferenciaci. Vždyť jen letmý pohled na samu rozpravu ji tolikrát vyžaduje.

Anotované dílo, plné nepředstíraného vlasteneckého patosu, upřímně vyslovuje lítost nad úpadkem národního jazyka a potažmo také státu. Prakticky bez jakéhokoli zatemňujícího jinotaje, ukazuje na politické podmínky vzniku tohoto stavu i na osoby, jež jej zapříčinily. Je však napsáno latinsky, ostatně jako celé Balbínovo dílo. Tedy ten, kdo se tak vehementně české řeči ujímal, nepublikoval česky ani řádek. A přesto T. Pěšina z Čechorodu, jemuž je rozprava (jaksi na vlastní objednávku) určena, už r. 1663, deset let před Balbínovým spísem, vydává svůj "Předehůdce Moravopisu" česky.

Na druhé straně si v rozpravě oprávněně zaslouží vyzdvihnout skutečnost, že její patriotismus není pro Balbína jen literárním klíště, teoretickým abstraktním pojmem, charakterizujícím jeho jazykové, národní i státní (zemské) vlastenectví. Nikdy se se svým názorem neskrýval v celách a kabinetech řeholních domů, ani se jej nepokoušel kamuflovat nijakou manipulací. Naopak, své přesvědčení literárně prezentoval s nemalou otevřeností. Při snášení nepříznivých následků musel projevit nezanedbatelnou dávku osobněcharakterové pevnosti, ale i odvalu, když jeho obvinění směřovala proti vedoucímu představiteli zemské exekutivy, nejvyššímu purkrabímu B.J. Martinicovi a prostřednictvím jeho personifikovaných vlastností a politických praktik k celé skupině šlechty obdobného profilu. Souběh těchto postojů s vyžadovanou řeholní kázní vyvolával jistě často disharmonii. Byla by proto zjednodušující představa o naprosté identitě úkolů moci světské a církevní a jednotě prostředků jejich prosazování v protireformačním období.

Pozoruhodný rozpor se skrývá také v různosti cenzurních náhledů státu a církve na obsah díla "Epitome historica rerum Bohemicarum", k němuž byla rozprava v poměru stručnější a pozdější analogie. Nabízí se tu zamyšlení nad skutečným vlivem obou elementů na profil tehdejší literární produkce, když původně kladný názor církevního (řádového i arcibiskupského) cenzora došel změny na nátlak autority světské. K dočasnému zastavení tisku údajně rozhodujícím způsobem přispěl právněhistorický údaj, který Balbín ostatně interpretoval v souladu s ustanovením v Obnoveném zemském zřízení, o volitelnosti českého trůnu v případě vymření habsburské dynastie.

Ve většině starších právněhistorických kompendií i učebnicích českých právních dějin jsou připomínány Balbínovy zásluhy na poli počátků editorské práce, v níž nescházela ani pozornost pramenům juristické povahy. I když bezpečně není doloženo, že při sepsání rozpravy reagoval na právní názor M. Goldasta v jeho "Commentarii de Bohemiae regni incorporatarumque provinciarum juribus ac privilegiis", upírajících z pozice všeobjímajícího panovnického absolutismu českému státu

a jeho stavům řadu oprávnění v duchu uplatnění teorie o propadlých právech, jisto je, že tuto knihu před napsáním rozpravy studoval. Proto rovněž znalosti právní problematiky byly u něho značné, jak porůznu z textu vyplývá.

Z tohoto důvodu je Balbínova rozprava nejen literaturou, ale stále více pramenem právněhistorického poznání, i když při čtení jejích řádek nemůžeme zůstat nedotčeni literární kvalitou 'apologetické rétoriky, umocněné, mimo jiné, i "ciceronovskou soudní dikcí".

© Vladimír Kindl, 1991

Adam Lityński, Sejmiki ziemskie 1764-1793, Dzieje reformy. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr 951, Katowice 1988, 203 stran.

Nová kniha předního polského právního historika prof. Adama Lityńského je dalším příspěvkem k bohaté literatuře o dějinách polského sněmovnictví.¹

Autor, známý odborné i širší čtenářské veřejnosti řadou větších i menších prací a studií, z nichž bych připomněl alespoň "Przestępstwa polityczne w polskim prawie karnym XVI-XVIII wieku" (1976), "Sejmiki ziemskie koronne Rzeczypospolitej w okresie oligarchii" (1983), "Proces karny insurekceji 1794" (1983), "O reformach sejmikowania w latach 1764-1793" (1983), "Sądyni prawo w powstaniu kociuszkowskim" (1988), se zabývá reformami státního zřízení v Polsku, které začaly v šedesátých letech reformami zemských sněmů (*sejmiki ziemskie*).

Prof. Lityński ukazuje ve svém zasvěceném rozboru zvolené problematiky jednak konkrétní historické podmínky a příčiny všestranných reformních snah polských osvícenců, jednak zaměření a průběh reformy sněmů. Reformní snahy vyvrcholily během zasedání tzv. Čtyřletého či Velkého sněmu (Sejm Czteroletni, Sejm Wielki) v letech 1788-1792. Vývoj reformních snah autor rozdělil do několika etap. Klíčovým problémem první fáze bylo liberum veto, označované autorem za hlavní problém polského parlamentarismu. Ve vrcholné fázi byl přijat důležitý zákon ze 24. března 1791 o sněmích. Autor v této souvislosti rozebírá cíle, které reformy sledovaly a čeho bylo dosaženo. Uvádí, že cílem reorganizace sněmů byla centralizace státního aparátu a oslabení velmožů. Byly provedeny změny v organizaci a fungování sněmů. Nejdůležitější z nich bylo prosazení principu většinového rozhodování místo dosavadní zásady jednomyslnosti usnesení, opírající se o liberum veto. Bylo zavedeno také tajné hlasování.

Ústava ze 3. května 1791 změnila statut poslance. Odstranění závazných instrukcí (imperativních mandátů) a s nimi spojené "omezené pravomoci" mělo za následek, že poslanec nebyl nadále jen představitelem, zástupcem svých voličů, ale stal se zástupcem celého národa.

Organizační a funkční změny sněmů nebyly namířeny proti jejich existenci. Respektující politické a kulturní tradice Polska, neměnily ani jejich pozici ve státním aparátu.

Z různých důvodů a příčin, jimiž se autor zabývá v kapitole "Úpadek (1792-1793)", reformy neměly dlouhého trvání a byly zmařeny zahraniční intervencí a třetím dělením Polska mezi Rakousko, Prusko a Rusko.

Zasvěcenou, dobře dokumentovanou práci, opatřenou francouzským a německým souhrnem a seznamem zkratk, doplňuje jmenný rejstřík, zpracovaný Joannou Lityńskou.

Knihu vydal Uniwersytet Śląski v Katowicích.

I Z novějších prací bych připomněl alespoň St. PŁAZA, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie wojewódstwa Sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572-1632), część I. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, DCCCLIV, Prace prawnicze, zeszyt 122, Warszawa-Kraków 1987.*

© Stanislav Balík, 1991

Adam Lityński, Sądy i prawo w powstaniu kociuszkowskim, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lodz 1988, 75 stran.

Útlá studie A. Lityńského "Soudy a právo v kociuszkovském povstání" je věnována přitažlivé a vědecky důležité tématice vývoje soudnictví a trestního práva hmotného a procesního v dramatickém období polských dějin konce XVIII. století.

Autor, který se touto problematikou zabýval v řadě svých větších i menších prací, se ve své studii s vytyčenou otázkou úspěšně vyrovnal. Přesto, že byl omezen rozsahem publikace, podal i na malé ploše zdařilý, plastický výklad o soudnictví i o trestním právu daného období v širším historickém kontextu. Neomezil se totiž jen na výklad o soudnictví a právu v období povstání, ale nabídl čtenáři rozbor příčin, které vedly k povstání, náčrt samotného povstání a v závěru i srovnání s Velkou francouzskou buržoazní revolucí, která v daném období dosáhla svého vrcholu a po 9. termidoru II. roku (27. července 1794) i svého sestupu.

Vlastním jádrem práce jsou pochopitelně hlavy II-V, seznamující čtenáře s organizací soudnictví a s trestním právem hmotným a procesním.

Právněhistorický výklad doplňuje chronologický přehled povstání a bibliografie.

Zdařilá publikace vyšla v edici "Věda pro všechny" (Nauka dla Wszystkich), připomínající svou koncepcí, posláním i způsobem zpracování jednotlivých svazků do značné míry francouzskou edici "Que sais-je?", vydávanou pařížským nakladatelstvím Presses universitaires de France.

© Stanislav Balík, 1991

Konstitucija SŠA: Istorija i sovremennost'. Pod redakciej A.A. Mišina i Je.F. Jazkova, Moskva 1988, 320 stran.

Dvousté výročí vydání ústavy Spojených států z r. 1787 dalo řadě autorů a autorských kolektivů příležitost zabývat se touto ústavou, zejména pak jejími dějinami a vývojem.¹ Anotovaná kniha osmičlenného kolektivu, jehož členy jsou i oba redaktori, je dalším příspěvkem k tomuto výročí.

Jak je zřejmé již z podtitulu, autorský kolektiv se zaměřil jak na dějiny tak na současnost ústavy. Toto zaměření se promítlo i v rozdělení knihy na dvě části, z nichž první podává pod titulem "Historie" v pěti hlavách historický vývoj do r. 1939, zatímco druhá zkoumá pod titulem "Současnost" ve třech hlavách místo ústavy v politickém systému, etapizaci sociálně-ekonomických doktrín v ústavním právu USA a konečně aktuální otázku vztahu ústavy a lidských práv.

Takto široce koncipovaná kniha, určená vědeckým pracovníkům, vysokoškolským učitelům a aspirantům právnických učilišť je cenným příspěvkem k dějinám ústavního práva Spojených států, přitažlivým nepochybně pro široký okruh zájemců. Právního historika i historika dějin politických a právních učení zaujme pochopitelně především první část knihy.

Bohatě dokumentovaná kniha (jen poznámkový aparát zabírá 17 stran) je doplněna sedmi instruktivními přílohami, jmenným rejstříkem a souhrnem v anglickém jazyce.

Knihu vydalo nakladatelství "Juridičeskaja litěratūra" v Moskvě.

¹ Srv. např. MIŠIN, A.A. - VLASICHIN, V.A.: *Konstitucija SŠA. Politiko-pravovoj kommentarij*, Moskva 1985 nebo KREJČÍ, M.: *"My, lid Spojených států..."* Praha 1987.

© Stanislav Balík, 1991

Dušan Uhlíř: Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938. Ústav československých a světových dějin ČSAV. Praha 1988. 268 stran.

Z oddělení novějších československých dějin Ústavu čs. a světových dějin ČSAV vyšla práce Dušana Uhlíře s podtitulem Charakteristika agrárního hnutí v Československu. Je dosavadním vyústěním dlouhodobějšího vědeckého úsilí autora a nutno hned dodat, že zdařilým.

Pohled na nejsilnější politickou stranu v meziválečném období u nás přináší na pozadí strukturální studie odpověď na zásadní otázku, jak bylo možné, že v tak v průmyslově vyspělé zemi, jako bylo Československo z let 1918-1938, byla nejvlivnější politickou stranou právě agrární.

V první části knihy se seznamujeme s charakteristikou agrární strany, prostředky a cíli, které vedly k jejímu mocenskému vzestupu. Navíc na tomto místě autor podrobně rozebral program této strany a její ideologii. Následující partie práce je věnována analýze organizační struktury republikánské strany. Odhaluje složení

rozsáhlého aparátu stranických organizací a institucí, pomocí nichž republikánská strana úspěšně ovlivňovala obyvatele převážné většiny českých a slovenských obcí. O množství a vlivu těchto organizačních součástí republikánské strany vypovídá dostatečně výmluvně již jejich pouhý výčet - od organizací vlastní politické strany, přes politické organizace náborové, zájmové, kulturní až po hospodářské podniky. Agrární strana nezůstala bez vlivu ani v tisku a orgánech veřejné správy, ba dokonce na poli mezinárodního agrárního hnutí. Autor na pozadí logicky utříděného systematického výkladu podává ucelený a do historických souvislostí zařazený nástin fungování popisovaného mechanismu. Tak se dostává ke zobecňujícímu shrnutí dvacetiletého vývoje agrárního hnutí a jeho politické strany u nás.

Publikace vychází z kvalitního zpracování značného množství materiálu - dobovou literaturou a archívními prameny počínaje a současnou, byť skromnou, odbornou literaturou konče. Kvantita prostudovaného materiálu, která se samozřejmě odrazila v rozsahu poznámkového aparátu knihy, jistě přispěla k tomu, že studie zanechává jak po stránce faktografické, tak z hlediska formy zpracování velmi příznivý dojem. Politování budí snad jen skutečnost, že byla vydána ve velmi malém nákladu a navíc s poznámkou, že jde o interní tisk ČSAV. Našla by jistě, dle mého názoru, širší uplatnění.

© Renata Veselá, 1991

Historická ekologie, Historical Ecology, 1, Praha, Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988, s. 351 (ed. J. Purš)

První číslo Historické ekologie, v němž většina uveřejněných příspěvků je cizojazyčná, dává vytušit, že vedle dosavadních sborníků vydávaných Ústavem československých a světových dějin jako je Historická geografie, Hospodářské dějiny a Historická demografie dochází ke vzniku dalšího významného a přínosného sborníku. Zaměření soudobé vědy ve světě na otázky ekologické podnítilo zvýšení zájmu o úpravu péče a ochrany životního prostředí v minulosti. Není sporu o tom, že obor historické ekologie, který se začíná v poslední době slibně rozvíjet, může přinést mnohé podněty i pro řešení ekologických problémů současnosti.

První číslo, které máme k dispozici, obsahuje značně různorodé příspěvky. Je to dáno právě tím, že historická ekologie jako vědní disciplína se teprve utváří. Jednotlivé stati postihují ekologické aspekty ekonomiky, hospodaření s vodou, osídlování atd. od středověku až do současné doby. Netradiční pohled na ekologii v historickém vývoji přináší zejména stat' E. Semotanové "Staré mapy a plány jako významný pramen pro tvorbu a ochranu životního prostředí".

Inspirující jsou i další studie, např. příspěvek J. Pánka o historiografických aspektech hospodaření s vodou v českých zemích v 16. století a J. Hájka "Mercantilistic Scheme for the Czech Rivers Navigability Projects and Their Relation to the Natural Environment".

Další rozvoj historické ekologie bude vyžadovat komplexní, interdisciplinární přístup. Příslibem a zároveň závazkem v tomto směru jsou slova z úvodu sborníku: "Budeme se snažit o úzkou spolupráci ústavů ČSAV a SAV, vysokých škol a resortních ústavů a rozvíjet mezinárodní spolupráci v této oblasti".

© Karolína Adamová, 1991

Dvakrát z katedry pomocných věd historických a archívního studia FF UK v Praze

200 let pomocných věd historických na filosofické fakultě University Karlovy v Praze. Praha, UK 1988. 286 s. Resumé něm., rus.

I. Hlaváček, J. Kašpar, R. Nový, Vademecum pomocných věd historických, Praha, Svoboda 1988. 473 s.

U zrodu dvou zajímavých publikací, vydaných v r. 1988, stáli členové katedry pomocných věd historických a archívního studia FF UK. Právnickému historikovi budou obě anotované práce blízké nejen svým obsahem, souvisejícím úzce s naším oborem, ale i pro mnohaleté personální vazby pracovníků zmíněného pracoviště a členů katedry dějin státu a práva PF UK v Praze.

Sborník 200 let pomocných věd historických na filosofické fakultě UK v Praze přináší mj. rozšířený text příspěvků, jež odezněly ve dnech 9.-10.10.1984 na konferenci "Pomocné vědy historické v současném archivnictví a historiografii." Prvá část je věnována dějinám pomocných věd historických v českých zemích se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na filosofické fakultě UK. Při četbě tohoto faktograficky bohatého příspěvku si lze připomenout jména těch, kteří se zasloužili kromě pomocných věd historických i o právní dějiny, a zauvažovat nad tím, zda se slova, že "počínající třetí století organizovaného studia nalézá pomocné vědy historické nejen v defenzívě, ale i v ofenzívě" analogicky nevztahují i na právní historii. "Jakými cestami se jejich vývoj bude ubírat je odvislé nejen od možností, které jim v rámci organizační struktury naší vědy budou přiděleny, ale zejména od toho, kolik práce, péle, odříkání a vynalézavosti i lásky do svých prací jejich pěstitelé vloží a jak budou odpovídat na aktuální problémy, které se před naší historiografií a archivnictvím objevují," uzavírá Ivan Hlaváček. Cennou přílohou rozpravy je bibliografie pomocněvědních prací členů pražské katedry pomocných věd historických po druhé světové válce do roku 1983.

Ve druhé části sborníku se Rostislav NOVÝ, Marie BLÁHOVÁ, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jaroslav KAŠPAR, Jan KUKLÍK a Jiří ŠOUŠA zamýšlejí nad současným stavem a perspektivami vybraných pomocných věd historických. Řešení metodických otázek, vymezení vztahu dějin správy, diplomatiky, pomocných věd historických a právních dějin jsou určeny zejména statí Rostislava NOVÉHO, Rozprava o dějinách správy (O předmětu, metodách a cíli oboru), Zdeňky HLEDÍKOVÉ,

Diplomatika a dějiny správy pozdního středověku a Jana KUKLÍKA - Jiřího ŠOUŠI, Úvaha o stavu a perspektivách pomocných věd historických a dějin správy v nejnovější historii.

Zatímco anotovaný sborník je určen spíše specialistům, publikace *Vademecum pomocných věd historických* má posloužit i širší veřejnosti. Autoři navázali na své starší vysokoškolské scriptum *Základy pomocných věd historických pro historiky*, vydané poprvé v r. 1967. Po úvodu o funkci, postavení a dělení pomocných věd historických jsou probrány postupně všechny disciplíny od paleografie po numismatiku. V rámci kapitol je vždy uvedena definice oboru, jeho interdisciplinární vazby a dějiny i přehled základní problematiky. Čtenářům se tak dostane fundované vstupní informace, znalosti si mohou dále prohloubit studiem literatury uvedené v bohaté bibliografii.

Škoda, že *Vademecum*, jež by nemělo chybět v právněhistorické knihovně, bylo vydáno nákladem pouhých 5 000 výtisků.

© Stanislav Balík ml., 1991

Documenta Pragensia VII/1, 2, Archív hlavního města Prahy, Praha 1987, 518 s. (odpov. redaktor V. Ledvinka)

Archív hlavního města Prahy vydal podnětný dvoudílný sborník k problematice "Zdravotní poměry, zdravotní péče, hygiena městského prostředí a populační proměny v Praze od 13. do 19. století". Obsahuje příspěvky přednesené (ev. předložené) na IV. diskusním zasedání pořádaném Archívem hlavního města Prahy v říjnu roku 1986. Archív tak navázal na svou dlouhodobou úspěšnou tradici diskusních zasedání věnovaných bohaté historii Prahy.

Anotovaný sborník postihuje celou řadu otázek spjatých s vývojem zdravotnictví a péče o životní prostředí. Obojí je dnes velmi aktuální ve všech zemích. Studium těchto dvou oblastí v historickém vývoji znamená nejen rozšíření našeho poznání, ale přináší i mnohé inspirace pro další výzkum.

Přístup autorů k dané tematice je rozdílný. Někteří z nich usilují o postižení zkomplexované problematiky prostřednictvím historických pramenů - matrik, listinného materiálu, kronik (P. Čornej, M. Říhová), jiní kladou důraz na právní normy (S. Balík, H. Svatošová). Někteří zkoumají prioritně podíl institucí - městských správních orgánů, pražské lékařské fakulty a špitálů na úpravě a organizaci zdravotnictví a péče o životní prostředí (M. Přikrylová, M. Svatoš), jiní spíše analyzují dobové literární prameny pojednávající o zdravotnictví a ekologii (E. Čáňová, Zd. Hojda, J. Pešek, J. Pokorný). Není opomenut ani archeologický pohled na zkoumanou problematiku (J. Frolík).

Lze uvítat, že zájem několika autorů (M. Bláhová, Z. Hledíková, R. Nový a P. Svobodný) je orientován na otázku vzniku, postavení a funkce pražských špitálů

v období od 13. do 16. století. Logicky na tuto skupinu příspěvků navazují stati o vývoji nemocniční a zdravotní péče od počátku 18. století (L. Hlaváčková).

Problematika špitálů byla po dlouhou dobu ponechána stranou našeho odborného zájmu. S výjimkou několika rozptýlených statí zde existují pouze výborné studie B. Roučky,¹ z nichž autoři odkazují pouze na tu, která byly uveřejněna v *Právněhistorických studiích*. V budoucnu by bylo přínosné využít při výzkumu vzniku, funkcí a majetkových poměrů špitálů včetně jejich vazeb na kláštery daleko více pramenných edic, jako je například *Corpus iuris canonici*, *Monumenta Germaniae historica* či různé edice erektních knih. Prozatím autoři citují zvláště *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, *Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae et Moraviae*, *Archiv český* a *Codex iuris municipalis*. Cenné podněty i pro náš výzkum problematiky špitálů a chudinské péče přináší také nejnovější polská a západní literatura (např. stati in *Kwartalnik historyczny*, *Przegląd historyczny* a *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*).

Oblast životního prostředí je ve sborníku pokryta zejména statěmi pojednávajícími o zásobování Prahy vodou (J. Jásek), o zdravotní policii (V. Urfus), městské hygienické inspekci (M. Přikrylová) a obecnějším článkem J. Novotného.

Mimoto jsou do sborníku zařazeny další stati, které vhodně dokreslují pohled na historický vývoj zdravotnictví a péče o životní prostředí v Praze, ať již jde o problematiku natality, hospitalizace, mortality atp.

Je zřejmé, že oblast zdravotnictví i péče o životní prostředí je ve sborníku ukázána jen v některých aspektech a přirozeně není a ani nemůže být podána komplexně. Studium této tematiky je prozatím v počátcích a lze jen doufat, že vydaný sborník bude inspirativně působit na její další hlubší a systematické zpracování. Do budoucna by bylo vhodné více využít i architektonické plány, zkoumat vliv urbanistických spisů a uměleckého cítění na koncepci zástavby měst a zabývat se i stavebním právem a jeho aplikací v praxi.

Přes toto konstatování však nelze upřít, že sborník svým pojetím, obsahem a šíří zpracované problematiky představuje aktuální a novátorský počín. Jeho přínosem je i to, že mnohé příspěvky jsou opatřeny opravdu bohatým poznámkovým aparátem, svědčícím o tom, že autoři se vedle dostupné literatury obraceli i k pramenům archívní povahy. Lze si jen přát, aby Archiv hlavního města Prahy pořádal podobná setkání častěji i pro širší veřejnost a aby materiály z těchto setkání byly snadněji dostupné.

1. ROUČKA, B.: Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu, *Právněhistorické studie* 12, 1966, s. 41-90, ROUČKA, B.: Vznik a postavení českých špitálů, *Československé zdravotnictví* 13, 1965, 3, s. 130-139 a ROUČKA, B.: Majetek a správa českých špitálů, *Československé zdravotnictví* 13, 1965, 5, s. 255-262.

Název práce napovídá, že se její autor zaměřil na řešení problematiky, která má bezprostřední dopad pro právní historii. Východiskem je mu poznatek, že formování progresivních myšlenkových proudů bylo vždy v historii komplikovaným procesem, určeným jak negací stávajících ideologií, tak i kritickým postojem k paralelně se tvořícím a fungujícím koncepcím.

Práce samozřejmě seznamuje s některými hlavními představiteli různých proudů anarchismu, jakými byli W. Godwin, M. Stirner, G. Sorel a další, přičemž zároveň konstatuje kritický ohlas, jež vyvolával v praxích marxistických a přehledně rozebírá hlavní rysy této ideologie. V této souvislosti věnuje zvláštní pozornost důrazu, který anarchisté kladli na individualismus. Důvod spatřuje v reálném postavení maloburžoazie v kapitalistické společnosti, které rovněž určilo absolutizování svobody, požímané ve smyslu absence každé autority. Zvláště markantně se to projevuje v odmítání státu, který byl anarchisty chápán jako hlavní představitel autority, bránič rozvoji svobody individua. Nesprávnost tohoto pojmání plyne z hodnocení revoluce u anarchistů, kteří ji pojmají pouze jakožto subjektivistický moment, rozhodnutí negovat autoritu, resp. stát. Autor přitom správně připomíná, že v historii se nikdy anarchistická revoluce neuskutečnila a navíc není tato ideologie schopna předložit svoji představu o uspořádání společnosti, která by byla životná.

Z těchto obecných předpokladů vychází dr. Tomek při rozboru vzniku a působení anarchismu v českých zemích. Jeho podstatu v našem prostředí zjišťuje v celé řadě faktorů, zejména pak nerovnoměrném vývoji industrializace, neřešených nacionálních problémech, sociálních rozporech i vnějších vlivech evropského anarchismu. Podstatný význam měla i situace v dělnickém hnutí, jehož vedení ztratilo akceschopnost. Tyto okolnosti určovaly nositele anarchismu, formy jejich aktivity, vývojové tendence a další.

Vlastní počátky anarchistického hnutí u nás nalézá autor v 80. letech minulého století, kdy jej reprezentovaly skupiny soustředěné kolem J. Mosta a J. Peukerta. V jejich propagandě se objevovaly požadavky okamžitého násilného převratu, které ovšem nepřihlížely ke skutečným možnostem a odmítání legálních forem boje. Tento proud se ovšem ukázal jako zcela neživotný. Po překonání rozkolu v dělnickém hnutí, oslabení vlivů z ciziny a též díky vnitřním rozporům, poměrně záhy vyhasl.

Další vzestup sleduje v 90. letech, kdy se vyhranil nový, již výrazně diferencovaný směr. Zvláště je zmíněn vznik tzv. neodvislého socialismu, který přerostl ve skutečný individualistický anarchismus. Svoje představy vyjádřil ve známém Manifestu anarchistů českých z roku 1896, kde se konkretizovala stanoviska zejména ke státu, národu, společnosti i kritika sociálně demokratického hnutí, vědeckého komunismu, odborů, jakož i dalších projevů dělnického hnutí.

Poměrně záhy došlo k diferenciaci anarchismu na kolektivistický směr (jeho základna byla v severních Čechách) a individualistický směr (představovaný některými skupinami intelektuálů). Práce si všímá postojů, jaké zaujímalí vůči kapitalismu, revoluci, odůvodňování individualismu atd.

Nové postoje byl nucen anarchismus zaujmout na počátku 20. století v souvislosti s potřebou nalézt pevnější organizační základnu především vzhledem k nezbytnosti více působit na dělnickou třídu. To určilo jejich negativistické postoje vůči státu, autoritě, soukromému vlastnictví, parlamentarismu, militarismu a národnostní otázce. Oproti jiným zemím zaujali ovšem čeští anarchisté odlišné stanovisko v otázce nacionální individuality, kde museli nutně respektovat požadavek národní svébytnosti.

Autor dále sleduje linii úsilí o hledání nových organizačních forem činnosti anarchistů vzhledem k tomu, že stávající volná uskupení se ukazovala jako málo efektivní. To podnítilo pokus o založení moderní anarchistické politické strany, který zároveň vyvolal bouřlivou diskusi v řadách stoupenců hnutí. Jejich orientaci ovlivnily události v Rusku a konečně vznik komunistické strany, do níž řada anarchistů nakonec vstoupila.

V závěru se autor znovu vrací k objasnění projevů anarchismu jako celku i jeho jednotlivých forem a určuje místo, které toto hnutí v naší historii sehrálo.

Tomkova kniha je v podstatě prvním uceleným dílem, informujícím o anarchismu i osobnostech, které s ním byly u nás spjaty. Vzhledem k tomu, že jeho představitelé věnovali prvořadou pozornost státu, mocenským institucím, politickým stranám apod. je význam této práce pro právní historii nepopíratelný.